

Kes taastaks mörvaohvrite mälestusmärgi Palermos?

PEEP KÄRP

Ühe esimese ajaloolise mälestusmärgina hävitasid punavandaalid 1940. aasta sügisel Rakvere külje all Palermo metsas asunud mälestussamba, mis oli pühendatud nende 82 virumaalase (tsiviilisiku) mälestusele, kes Vabadussõja käigus langesid kommunistide massimörva ohvriks, lasti samas kohas maha ja maeti kolme ühishauda.

16 aastat hiljem püstitasid Rakvere asutused ja organisatsioonid hukkamiskohta, kolmanda ühishaua kohale mälestusmärgi, mis avati ja õnnistati 10. jaanuaril 1935. Järgmistel aastatel, kuni iseseisvuse lõpuni meenutasid linna koolid ja organisatsioonid mörvaohvrite mälestust ühise rongkäiguga mälestusmärgi juurde, seal peeti kõnesid ja asetati pärgi-lilli. Mörva-aastapäeva tähistamisest kujunes rahvuslik traditsioon.

Kohe pärast mälestusmärgi õhkimist 1940. a. sügisel paigutati samale kohale koolinoorte vastupanuliikumise tulemusena puurist, mille miilitsad kõrvaldasid. Ent varsti oli samas kohas jällegi uus rist. Samba maapõue jäänud alusele asetati pidevalt lilli, keegi oli nende jaoks paigaldanud isegi suure betoonvaasi. Vaatamata poliitilisele survele ja julgeoleku vägivallale ei unustanud rahvas oma süütult hukkunud rahvuskaslast. Nii kestis see läbi sünge stagnaaja.

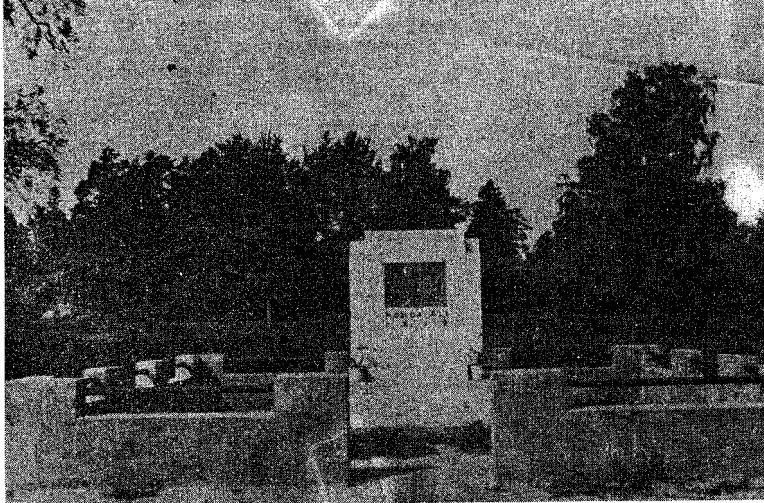
Kui 1988. aastal algas Eestimaal uus rahvuslik vabadusliikumine, alustati ka kommunistide lõhutatud ajalooliste mälestusmärkide taastamist. «Memento» Rakvere ühing tõstis päevakorrale ka Palermo mörvaohvrite mälestusmärgi taastamise. Selle kohta ilmus 10. jaanuaril 1989 «Viru Sõnas» pikem artikkel, milles avaldati lootust, et asja algatajaks võiks olla kohalik Muinsuskaitse Selts. Algatus sealt jäi aga tulemata. Vanade fotode järgi koostas arhitekt Anne Kaldam mälestusmärgi taastamise projekti. Mõnda aega tegeles samba taastamise plaanidega Rakvere KEK-i Roheliste organisatsioon. Koostati eelarve, mille järgi kogu ehituse maksumus ulatus 1991. a. hindades alla 10 000 rubla. Leidus sponsoreid, kes lubasid anda vajalikku ehitusmaterjali. Siis aga KEK-i noored algatajad väsisid, loobusid oma lubadustest ja tõid kogu ehitusdokumentatsiooni tagasi.

Rakvere Metsamajandi (endise) töötajad tegid ära tänuväärse töö mälestusmärgi ümbruse korrastamiseks. Härra Valteri eestvedamisel koostati haljastusala projekti, mille järgi juba 1990. a. rajati samba asukohta umbes 0,2 hektari suurune leinapark, kuhu istutati paarsada puud-põõsast, nende hulgas sadakond pargiroosi. Puud-põõsad kasvavad üha kõrgemaks ja ootavad mälestusmärgi ehitajaid...

Lääne-Viru maavalitsuse kulu ja kirjadega valmis 1991. a. Virumaalt pärit stalinismiohvritele pühendatud monument Rakvere Tammikus. Rakvere linnavalitsus laskis sel suvel taastada südalinnas asuva Vabadussõja mälestussamba. Neile omavalitsustele kuulub kogu rahva tänu ja lugupidamine mineviku traagiliste ajalooüldmõtete jäädvustamisel. Ka Palermo massimörv on osake meie rahva traagilisest minevikust, mis tuleb jäädvustada tulevastele põlvkondadele. Kes võtaks selle töö endale südameasjaks? Mujal Eestimaal on ajalooliste mälestusmärkide taastamine toimunud ühiskondlikel alustel, peamiselt kohalike Muinsuskaitse seltside algatusel. Nii oli see Kadrinas, Väike-Maarjas, Viru-Nigulas. Loodan, et ka meil leidub noori aatekandjaid, kel südamelähedane Palermo mälestusmärgi taastamistöö. Selleks vajalik dokumentatsioon asub praegu allakirjutanu kirjutuslaual.

Nüüd aga Palermo massimörvast ja selle ajaloolisest taustast. 29. novembril 1918 alustas punaarmee koos eesti enamlaste formeeringutega Narva rindel laialdast ofensiivi kogu Eestimaa okupeerimiseks. Alles formeerimisel olevad Eesti Vabariigi rahvuslikud väeosad olid sunnitud taganema. Rakvere langes punaste kätte 16. detsembril. Otsekohe algas linnas ja selle ümbruskonnas inimeste arreteerimine. Võeti kinni eeskätt neid, keda kahtlustati poolehoidus Eesti Ajutisele Valitsusele. Arreteeritute hulgas oli vaimulikke, arste, kaupmehi, käsitöölisi, talupidajaid jt. elukutsete esindajaid. Kinnivõtmiste aluseks olid enamasti salakaebused.

(Jätkub)

Kes taastaks mõrvaohvrite mälestusmärgi Palermos?

2

PEEP KÄRP

Paari nädalaga oli Rakvere vangla arreteeritud tulvil. Praeguses kohtumajas tegutsesid linna täitevkomitee eesotsas O. Palgiga ja sõjatribunal, mille esimeheks vene rahvusest madrus. Tribunal hakkas surmaotsuseid langetama «kaebealuste» tagaselja.

Juba 30. detsembri varahommikul sisenesid vanglasse O. Palgi ja vanglaülem Siiak, kes nimekirja järgi kutsusid kambritest välja 16 arreteeritud. Neile öeldi, et nad viiakse lund rookima. Tegelikult viidi mehed valve all Palermo metsa, kus valmiskaevatud ühishaua kaldal maha lasti. Hukatute hädakisa kostis linna. Tapetute hulgas olid apostliku õigeusu preester Florinski ja sõjaväearst dr. Reinik.

8. jaanuari varavalges toodi jällegi kambreist välja 16 vangi, nende seas Kolmainu koguduse õpetaja Valter Paucker, aktsiisiametnik Hesse ja Loobu metsaülem Jakob Raja. Vangid teadsid, mis neid ees ootab. Kui valmiskaevatud ühishaud paistma hakkas, alustas õp. Paucker koraali «Las ma lähen...» Kõik surmaminejad laulsid seda kaasa seni, kuni kuulid ja täägid nende elud lõpetasid.

3. jaanuaril peatati punajõukude pealetung Valklas. See oli pöördpunktiks kogu Vabadussõja käigule. Algas kodumaa vabastamine vaenlasest, kes ei suutnud enam vastupanu osutada ja taganes paaniliselt. 10. jaanuaril tehti ka Rakveres ettevalmistusi linna mahajätmiseks. Vanglas oli siis veel 130 arreteeritud. Tribunal andis käsu kõigi hukkamiseks. Öhtuhämaruses hüüti kambritest välja 56 vangi, nende seas ka seitse naist. Tugeva valve all viidi nad jällegi Palermosse, kus ootas valmiskaevatud ühishaud. Timukad andsid siin naisvangidele eesõiguse surmaminekuks. Nad rivistati haua kaldale, mehed seati aga oma surmajärjekorda ootama kõrval asuvale künkale. Kui raksatas esimene kogupauk naiste pihta, jooksis seitse meesvangi läbi konvoiaheliku ja püüdis metsa põgeneda. Nende pihta avati tuli. Kaks said tabamuse, nende laibad lohistati hiljem ühishauda. Viiel mehel õnnestus oma elu põgenemisega päästa. Umbes kümnemeheliste gruppina paigutati nüüd hukatavad haua kaldale ja lasti seal maha.

Imekombel õnnestus aga ühel tapetul oma elu päästa. See oli Rakveres elutsenud kingssepp Aleksander Munström, keda tulistati eelviimases grupis. Kuulid nähtavasti ei tabanud, teiste laipade all lamades tuli mees teadvusele ja kuulis haua kaldalt jutuköminat. Haud oli kinni ajamata, sest mõrtsukad läksid vanglast tooma uut partiid hukatavaid. Munström kuulis, kuidas keegi naine küsis mehelt, et «kaua sa neid raisku veel vahid?» Mees vastas: «Seni, kuni ükski enam ei liiguta!» Oli selge, et üks timukas oli haua juurde valvesse jäetud. Pika ootamise järgi jutukömin kadus, nüüd julges ka Munström laipade alt välja ronida. Veristes ja jäätunud riietes, end siin-seal peites ja varjates jõudis Munström järgmise päeva õhtuks koju Prii tänavas (Baggosoo juures). Õudse läbielamuse ja külmetamise tagajärjel haigestus mees kopsupõletikku ja suri kahe nädala pärast.

Teised vanglasse jäänud arreteeritud — 74 inimest — pääsivad mahalaskmisest, sest timukail polnud selleks lihtsalt aega. Eesti väeüksused lähenesid Rakverele, koos punaväega põgenesid ka vangivalvurid. Üks nendest, O. Timoleon ja kirjutaja Prink avasid vangikambrite ukseid ja lasksid arreteeritud vabadusse. Nende hulgas pääses ka A. Munströmi poeg Johannes, kes oli koos isaga arreteeritud. A. Munströmi tütrest sirus okupatsiooniaastate tuntud kultuuritegelane Helene Mugasto-Johani.

12. jaanuaril jõudsid Eesti väeosad Rakverre ja alustasid tegevust punaste võimu ajal seiskunud haldusasutused. Võimude korraldusel avati 17. ja 18. jaanuaril Palermo kolm ühishauda ja toodi päevalgele 82 kuulihaavadeast ja täagitorgetest puretud laipa. Neist 70 surnukeha anti üle omastele ümbermatmiseks, 12 tapetut ei suudetud identifitseerida, need maeti linna kalmistule. Ühtlasi tuvastati, et enamlaste 23-päevase võimuloleku jooksul langes Rakveres ja Virumaal lennukite genotsiidi ohvriks 150 inimest.